

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

УДК 378.1:615.825

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

Белоусова Н.В.

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ

Досліджено проблему впровадження інклюзивного туризму в систему туристичного обслуговування в Україні з використанням природно-ресурсного потенціалу. Розглянута структура природно-рекреаційного потенціалу України. Запропонований рейтинг території України за ресурсно-рекреаційним потенціалом за блоками для надання туристичних послуг інклюзивним групам туристів. Визначена роль природних об'єктів у системі реабілітації та рівень впливу даного процесу на загальний стан інклюзивного туриста.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивний туризм, природно-ресурсний потенціал, природні об'єкти.

Постановка проблеми. Сучасний туризм, окрім низки завдань політичного (фактор миру та співдружності), економічного (джерело одержання прибутків), культурно-виховного (один із засобів піднесення культурного рівня людини) та соціально-демографічного (фактор оздоровлення суспільства) характеру, виконує ще одну дуже важливу функцію – соціально-реабілітаційну по відношенню до людей з інклюзією, які ми поділяємо на три основні групи: люди з інвалідністю (різних груп, категорій і нозологій), люди соціальної групи (пенсіонери, малозабезпечені, вагітні жінки, багатодітні сім'ї, люди з надмірною вагою, чорнобильці тощо) та група людей з «синдромом війни» (військовослужбовці зони АТО, переселенці з окупованих територій, афганці, які потребують психологічної реабілітації).

Одним з головних факторів у вирішенні питання надання туристичних послуг даним категоріям є наявність природно-ресурсного потенціалу країни, завдяки використанню якого турист може відновити свій психоемоційний стан, отримати лікувально-оздоровчий ефект, розширити світогляд, адаптуватись до навколишнього соціального середовища, отримати задоволення та набутти нових вражень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення геопросторових закономірностей поведінки людини у процесі рекреаційної діяльності, розміщення природних рекреаційних об'єктів, рекреаційно-туристичних ресурсів і дестинацій, геопросторових аспектів розвитку ринку туристичних послуг, механізму та закономірностей його функціонування і територіальної організації на різних ієрархічних рівнях, пов'язано з іменами таких науковців як: О.О. Бейдик, О.О. Любіцева, М.В. Багров, Т.І. Божко, М.П. Крачило, М.С. Мироненко, О.О. Мінц, Л.І. Мухіна, Є.В. Панкова, І.І. Пірожник, М.М. Поколюдна, С.І. Попович, В.П. Руденко, В.І. Стафійчук, А.В. Твердохлебов, П.Т. Тронько, Н.В. Фоменко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз змінних процесів у суспільстві змушує переглянути напрям наукових досліджень і звернути увагу на природну складову України, як фактор і ресурс у надан-

ні туристичних послуг інклюзивним туристам. В основу статті покладені наукові дослідження останніх років, які були направлені на оцінку природно-ресурсного потенціалу та рекреаційно-туристичних ресурсів для потреб туристичної сфери, в рамках розвитку інклюзивного туризму.

Формулювання мети статті. Враховуючи сучасні тенденції розвитку туристичної сфери України ми пропонуємо розглянути туризм як складову соціальної реабілітації, де головним фактором розвитку інклюзивного туризму виступає природно-ресурсний потенціал.

Викладення основного матеріалу. У зв'язку з розвитком науки й техніки усе більше природних умов отримують економічну оцінку і переходять у розряд природних ресурсів, які ми розглядаємо як елементи, властивості або результати функціонування природних систем, які використовуються або можуть бути використані в туристичній сфері.

Природно-ресурсний потенціал України визначається різноманітністю та сукупністю практично всіх видів природних ресурсів, які можливі за технічними критеріями [1]. До основних компонентів природних ресурсів О.О.Бейдик відносить: **мінеральні, земельні, водні, лісові ресурси** (рис. 1).

Під туристичними ресурсами розуміють сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, придатних для створення туристичного продукту та які мають наступні **властивості**: естетичну, природну та кліматичну привабливість; доступність; ступінь вивченості; екскурсійну значимість; пейзажні та відеоєкологічні характеристики; соціально-демографічний стан; природничі запаси; спосіб використання тощо [3].

Природно-ресурсний потенціал України, який можна використати як туристичну послугу для інклюзивних туристів, складають:

а) узбережжя Чорного, Азовського морів – альтернативне джерело водних ресурсів для відпочинку та лікування людей;

б) рельєф, як елемент ландшафту сприяє розвитку: гірськолижного і пішохідного туризму, альпінізму, скелелазінню, даунхілу, дельтапланеризму, спелеотуризму, спортивному, екологічному, зеленому, сільському, пізнавальному, а також інклюзивному;

Рис. 1. Схема структури природно-ресурсного потенціалу України [1]

в) водні (понад 70 тис. річок, більш як 3 тис. природних озер і 22 тис. штучних водоймищ; 80 водосховищ, 20 тис. ставків) – складаються з місцевого стоку і транзиту:

– загальний обсяг **річкового** стоку становить 210 км³, у тому числі 130 км³ формуються за межами України;

– **озера** України акумулюють у собі 11 км³ води, у тому числі 2,5 км³ прісної води. Найбільші озера і лимани розміщені на Поліссі, в басейні Дунаю, на узбережжі Чорного та Азовського морів, в Криму, найбільші з прісних озер – Світязь, солоних – Сасик, Ялпуг;

– запаси **підземних вод** зосереджені в основному на півночі і заході на глибині від 100 м на півночі до 600 м на півдні країни, важливу роль з яких відіграють мінеральні (зосереджені в 84 родовищах, з яких 35 експлуатуються) та термальні у гірських регіонах України (залягають на глибині понад 500 м і ще недостатньо вивчені);

г) біотичні ресурси (займають 30% її території, у т.ч. ліси, чагарникові, лучні і степові ландшафти) [3]:

– **лісова рослинність**. Середня лісистість території України становить 14% (8,6 млн. га), 75% лісових площ мають високопродуктивний деревостан. Лісонадлишковими районами є Карпати (лісистість – 40%) і Полісся (26%). На хвойні ліси припадає 54% запасів деревини, у тому числі на сосну – 35% (в основному поширена на Поліссі) та 19% – ялинки. Ліси, як і ландшафтні утворення виконують важливі захисні, природоохоронні, рекреаційні, естетичні і виховні функції;

– **заповідні території** (3,9% території, що в 5 разів менше середньо світового рівня) – безцінний еталон природи з оригінальною сукупністю живописних краєвидів, з місцевими ландшафтами, природними та культурними об'єктами, на основі яких створено 11 національних природних парків, 15 державних заповідників, заказники, дендропарки, пам'ятники садово-паркового мистецтва, які належать до природоохоронних територій. Родовища лікувальних грязей, а також мінеральних і радонових вод входять до рекреаційного потенціалу нашої країни, який має не тільки внутрішнє, але й міжнародне значення [3].

Враховуючи все вище викладене та спираючись на методика О.О. Бейдика щодо визначення рейтингу природно-ресурсного потенціалу України, пропонується виділити 5 ресурсно-рекреаційних зон для надання туристичних послуг інклюзивним групам туристів (рис. 2):

1) **Причорноморський** (дуже високий рейтинг): АР Крим (до 01.06.2014 р), Одеська, Миколаївська, Херсонська області. Один з найсприятливіших факторів для організації тут рекреаційної діяльності є два типи клімату від помірно теплого до субтропічного, з наявністю Кримських гір на півдні. Основні ріки району – Дунай, Дністер, Південний Буг, Мертвовід, Інгул, Арбузинка – придатні для організації водного туризму та інших видів відпочинку. Важливе бальнеологічне значення мають джерела мінеральних вод, лікувальні грязі та наявність Чорного моря (з 1255 км берегової пляжної смуги: 43% – пляжі цілком придатні для рекреації та 21% – частково придатні) [4].

Постійною увагою серед туристів користуються біосферні заповідники: «Дунайський» та «Чорноморський»; заповідник «Сланецький Степ»; регіональні ландшафтні парки: «Гранітно-степове Побужжя», «Тилігульський», Карадагський, Кримський, «Мис Март'ян»; Ялтинський гірсько-лісовий заповідники; 13 пам'яток природи (Бельбекський каньйон, Кішка, Де-мерджі, Карабі-яйлинська улоговина, Караул-Оба, Кизил-Коба, Мангуп-Кале та ін.); Нікітський ботанічний сад; Алупкінський, Гурзуфський, Карасанський, Кучук-Ламбатський, Лівадійський, Массандровський, Меласький, Місхорський, Фороський, Харацький парки.

2) **Карпатсько-Подільський** (високий рейтинг): Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області. Одним з основних природних туристичних ресурсів даного району є гірський рельєф (65,5% – масив Карпат з Передкарпатською височиною та Закарпатською низовиною), з мальовничими скелями, стрімкими схилами, річковими долинами, грязьові вулкани (поблизу с. Старуна Івано-Франківської області, вулканічний купол в Ужгороді), формами рельєфу, утвореними діяльністю давнього льодовика та картуванням, що

Рис. 2. Картохсхема рейтингу території України за ресурсно-рекреаційним потенціалом по блоках для надання туристичних послуг інклюзивним групам туристів

Джерело: виконана автором за методикою Бейдика О.О. [1]

сприяє розвитку спелеотуризму (найдовші гіпсові печери Європи – Оптимістична та Озерна, а також печер Попелюшка, Піонерка, Буковинка). Сольові шахти Солотвина використовуються для лікування алергичних захворювань. Джерела мінеральних вод, родовища лікувальних грязей та озокериту використовуються для лікування та профілактики захворювань шлунково-кишкового тракту та опорно-рухового апарату, регуляції обмінних процесів організму, виведення радіонуклідів (поблизу Летичева, Кам'янець-Подільського, Сатанова, Полонного Хмельницької області, Конопівки та Настасіва Тернопільської області, Хмільника, Житників, Козятина та Литовця Вінницької області, Моршинські, Трускавецькі, Східницькі джерела Львівської області, Ужоцьке, Міжгірське, Полянське, Новополянське, Квасівське, Шаянське – Закарпатської, Шешорське – Івано-Франківської та інших). Пороги й водоспади на ріках значною мірою сприяють підвищенню естетичної привабливості ландшафтів та роблять можливим розвиток водного екстремального туризму [4].

В рекреаційних цілях можуть використовуватись об'єкти природно-заповідного фонду: природний заповідник Медобори та його філія – Кременецькі гори, національний природний парк «Подільські Товтри», Карпатський біосферний заповідник, національні природні парки Синевир та Ужанський Закарпатської області; Галицький, Гуцульський, Карпатський національні природні парки Івано-Франківської області; національні природні парки Яворівський та Сколівські Бескиди Львівської області, Сторожинецький дендропарк, Вижницький національний природний парк Чернівецької області.

3) **Полісько-Столичний** (середній рівень): Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська, Полтавська, Черкаська області. Цінним рекреаційним ресурсом, який може використовуватись для організації водного туризму та купання у період з травня по вересень є розвинена річкова мережа (Річки Дніпро та його притоки: Десна, Тетерів, Ірпінь, Рось, Тясмин, Снов, Сейм, Удай, Тетерів, а також Прип'ять та її притоки: Случ, Горинь, Стохід, Турія, Уборть, Уж з чистою водою та повільною течією), Шацькі озера (Волинська область), мальовничі береги Тетерева (між селами Тригир'я та Дениші), Іршанського та Хрінницького водосховищ, Случі (території Березнівського району, прилеглі до річки, навіть дістали назву «Надслучанська Швейцарія») та Замчиського, озер Нобель та Біле (Рівненська область). Вагомим рекреаційним ресурсом є джерела мінеральних вод, які можна використовувати для лікування та профілактики захворювань шлунково-кишкового тракту, регуляції обмінних процесів організму, виведення радіонуклідів. З донними відкладами озер пов'язані родовища лікувальних грязей, найбільш відомими з яких є Острецьке, Погулянківське, Вичавки, Журавицьке і Шацьке [4].

Серед об'єктів природно-заповідного фонду найбільш значущими є Київський та Менський зоопарки, дендропарк «Олександрія» в Білій Церкві та Троянецький дендропарк, парк Декабристів у Кам'янці та Корсунь-Шевченківський парк, Канівський природний заповідник, Шацький національний природний парк, Луцький ботанічний сад, Надслучанський регіональний ландшафтний парк, Поліський природний заповідник, Рівнен-

ський природний заповідник і звичайно, всесвітньо відомий парк «Софіївка» в Умані.

4) Харківський (низький рівень): Харківська, Сумська області. Всього в Харківській області налічується 237 територій і об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 65701,21 га, в тому числі 13 об'єктів загальнодержавного значення площею 23984,6 га, що становить 2,1% загальної площі області [2].

Серед територій та об'єктів природно-заповідного фонду переважають заказники – 70%. В області 223 заказники і природних заповідники, загальною площею 56,8 тис. га (2% області). Серед заказників: 62 – ентомологічних, 52 – ботанічних, 16 – гідрологічних, 13 – ландшафтних, 9 – лісних, 7 – загальнозоологічних, 7 – орнітологічних, 1 – загальногеологічний; 16 – гідрологічних. На території області 44 пам'ятки природи, в тому числі 38 – ботанічних, 4 – гідрологічних і 2 – комплексних. Також є 9 заповідних урочищ [2].

В рекреаційних цілях можуть використовуватись об'єкти природно-заповідного фонду, найбільш значущими серед яких є Деснянсько-Старогутський національний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Нескучне» у Тростянці, парк у Великому Бобрику, відділення «Михайлівська цілина» Українського степового заповідника Сумської області, ботанічний сад Харківського університету, пам'ятки садово-паркового мистецтва Краснокутський, Наталівський, Старомерчанський, Шарівський парки, відділ Українського степового заповідника «Михайлівська цілина».

Заповідні території розміщені в районах області нерівномірно, їх частка становить від 23,14% у Печенізькому районі до 0,03% в Шевченківському районі.

5) Придніпровсько-Донецький (дуже низький рейтинг): Дніпропетровська, Донецька, Запорізь-

ка, Кіровоградська, Луганська області. Добре розвинені пізнавальний туризм, лікувально-оздоровчий, рекреаційний, промисловий. Багаті природні ресурси, велика кількість овочів і фруктів робить район привабливим для сільського господарства, зеленого, кантрі, еко- і агротуризму.

Безперечну цінність для організації рекреаційної діяльності являють собою об'єкти природно-заповідного фонду, а особливо Дніпровсько-Орільський природний заповідник, парк Шевченка в Дніпропетровську, ландшафтний заказник «Північна Червона Балка», Криворізький ботанічний сад Дніпропетровської області; дендропарк у Веселих Боковеньках, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва в Онуріївці та Миколаївці («Хутір Надія»), заповідне урочище біля с. Салькове Кіровоградської області, а також Луганський природний заповідник, що складається з трьох відділень: Стрільцівський та Провальський Степ, Станично-Луганське відділення, три відділення Українського степового заповідника (Хомутівський степ, Кам'яні могили, Крейдова флора), національний природний парк «Святі гори».

Висновки та перспективи. Отже, інклюзивний туризм може стати унікальним явищем для реабілітації для осіб з інвалідністю, включаючи в себе як пізнавальний процес, так і можливість повноцінної соціалізації, субсидованої державою з коштів, які виділяються на соціальні потреби людей з інвалідністю. А як вид реабілітації, ІРСТ може реально допомогти відновити фізичні та психоемоційні сили, покращити психологічне самопочуття, допомогти не фіксуватися на своїх соматичних відчуттях, і, залучаючись до ритму «нормального» існування, повного життєвого розпорядку, вийти з важкої стресової ситуації, пов'язаної із захворюванням і наслідками лікування, відчутти себе активним членом суспільства, потрібним людям, відчутти жагу до життя.

Список літератури:

1. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: навчальний посібник / О.О. Бейдик, І. Волкова. ISSN 2078-6441. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 43. Ч. 1. 222-ге вид, перероб. і доп. – К.: Альтерпрес, 2010. – 404 с.
2. Державна екологічна інспекція в Харківській області. – Офіційний сайт: <http://ecoinsp.kharkov.ua/pzf.html>.
3. Ковальська Л.В. Рекреаційна географія: навчальний посібник. для студ. географічних та природничо-географічних факультетів освітнього напрямку «Туризм» вищих навчальних закладів України. – Івано-Франківськ: НАІР, 2012. – 200 с., с. 92-93.
4. Туристично-рекреаційні ресурси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/27364/>.

Белюсова Н.В.

Открытый международный университет развития человека «Украина», г. Киев

ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ УКРАИНЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА

Аннотация

Исследована проблема внедрения инклюзивного туризма в систему туристического обслуживания в Украине с использованием природно-ресурсного потенциала. Рассмотрена структура природно-рекреационного потенциала Украины. Предложен рейтинг территории Украины относительно ресурсно-рекреационного потенциала по блокам, для предоставления туристических услуг инклюзивным группам туристов. Определена роль природных объектов в системе реабилитации и уровень влияния данного процесса на общее состояние инклюзивного туриста.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивный туризм, природно-ресурсный потенциал, природные объекты.

Belousova N.V.

Open International University of Human Development «UKRAINE»

NATURAL-RESOURCE POTENTIAL OF UKRAINE AS INSOLVING THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE TOURISM

Summary

The problem of introduction of inclusive tourism in the system of tourist service in Ukraine with the use of the natural-resource potential is studied. The structure of the natural and recreational potential of Ukraine is considered. A rating of the territory of Ukraine regarding the resource-recreational potential for blocks is proposed, to provide tourist services to inclusive groups of tourists. The role of natural objects in the rehabilitation system and the level of influence of this process on the general state of the inclusive tourist have been determined.

Keywords: inclusion, inclusive tourism, natural resource potential, natural objects.